

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 156 (17485)

2007 чылдың
ДЕКАБРЬ 22,
суббота

Номерни парлалгаже
дужааганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 20.00.
Садар өртээ 5 рубль.

Чазак Даргазының ажыл-албаны

БУРУНГААР КӨРҮШ-БИЛЕ ДИДИМ БАЗЫМ

Парлалга конференциясы

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол декабрьның 7-20 хүннеринде ажылчын сургакчылаашкындан чедип келгеш, журналистер-биле ужуражып, ажык чугааны кылган.

ЧАА ЧЫЛДА УРУГЛАРГА, УЛУГЛАРГА...

Чаа чылда, ооң бүдүүзүнде кым бал-маскарад барык-савас боор, барып-барып республиканың Чазаа, Чазак Даргазы боду чалап турда. Декабрь 27-де Чазак Даргазы хүндүскүнүн 12 шакта республиканың бичии уругларын

хөгжүм-шии театрынче чалап турар. Ол тускай чалалгаларны өскүс, инвалид база эки өөрөдигелиг, салым-чаянныг уруглар алып. Оларга Соок-Ирей, Харжыгаштан аңгыда, Чазак Даргазы Ш. Кара-оол боду кээп, чагыт-сөзүн берип, байыр чедирип, Чаа чылдың белектерин тыпсыр.

Ол-ла хүн, кежээ, республикада ат-алдарлыг Ада-чурттуң Улуг дайынының, тылдың, күш-ажылдың хоочуннарын, 10 маадыр иелерни, хөй ажы-төлдүг, үлегерлиг өгбүлелерни Чазак Даргазының бал-

маскарадынче чалап турар. Кежээниң аалчыларына Соок-Ирейниң, Харжыгаштың байыр чедиринш-киннеринден аңгыда, сагыш-сеткилдин ажык чугаалажышкынарны Чазак Даргазы Ш. Кара-оол-биле болур.

«Аныяк кижиниң угааны чарт» деп, улуг улустуң бир-ле аныяк кижиге дугайында сагыш-сеткилиниң өөрүшкүзүн чугаалап олурарын бо-ла дыңнаар боор чүве. Бистиң чаа Чазаавыстың Чаа чылды бир янзы планнап эрттирер деп турарын кижиге канчап сонургавас боор.

РОССИЯ—МООЛ АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ УЖУРАЖЫЛГАЛАР

Ужуражылгалар Улан-Батор хоорайга декабрь 7-8 хүннеринде болуп эрткен. Аңаа Россия Федерациязының көдээ ажыл-агый сайыды А. Гордеевтен аңгыда, Алтай, Пермь крайлардан, Бурят, Тыва, Татарстан республикалардан, Кемерово, Иркутск, Самара, Свердловск, Чита областарындан төлээлер киришкен. Бистиң республиканы Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол, Чазактың оралакчы даргалары С. Тен, Ш. Иргит, Биче сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдин удуртукчузу А. Юй, Иштики экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелдин

удуртукчузу Е. Кара-Сал төлээлер чорааннар. Улан-Батор хоорайга Россиядан кажан-даа мындыг хөй 400 ажыг составтыг бизнес ажыл-чорудулгалыг делегациялар кээп чорбаанын Моолдун талазындан демдегеп турар. Ужуражылга Моолдун Президентизи Намбарын Энхбаярның хайгааралыг турган болгаш ол ужуражылганың киржикчилеринге байыр чедирген.

—Моол чон-биле шаандан тура кожа-хелбээ чурттап чораан болгаш оларның-биле ажыл-агыйжы керээ чарып алыры биске кончуг ажыктыг, ылаңгыя кожа аймактар-биле. Ынчангаш Улан-Батор хоорайның мэри-биле ужуражып, экономиктиг айтырыглар талазы-биле дугуржулгаларны кылып, ат салдывыс—деп, Чазак Даргазы Ш. Кара-оол журналистерге чугаалады. —Бистиң Тывага кожа чыдар Моол аймактар-биле керээ чарып, экономиктиг садыг-саарылга айтырыгларын шиитпирлээри чугула болуп турар. Ынчангаш кол чүүл Хандагайтыга бүгү делегей чергелиг каайлы черин ажыдары болур. Бурятияга каайлы черин 5 чыл тургузуп келген болгай, мындыг чорукту болдурбас дээш ажылды чорудар апаар бис.

Чазак Даргазы Моол-биле экономиктиг харылзааларның моон соңгаар улам быжыгарын, ында берип турар чээлилерниң чиигин, кады ажылдажылганың керээлери боттанып эгелээрге, республикага этт аймаан болбаазырадыр бүдүрүлгелер бүгү күжү-биле ажылдап эгелээр магадылал улуг дээрзин айткан. Россияже садып-саарып турар продукцияның 60 хуузу даштыкыдан кээп турар. Ынчангаш Тыва чүге бурун шагдан бээр харылзажып келген даштыкы кожолары-биле садыг-саарылга кылып болбас бис, ол бистиң кыдыг-кызыгаарда чыдар республикавыска улуг ажык орук болур дээрзин Чазак Даргазы бүзүрөткен.

ХУХ-ХОТО ХООРАЙГА

Кыдаттың бир хөгжүп олурар автономнуг району Иштики Моолдун Хух-Хото хоорайга Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол биле Улусчу Чазактың Даргазы Ян Цзин декабрь 10-да Кыдат Арат Республиканың Иштики Моол автономнуг району-биле акы-дунмалышкы харылзааларны тургузар, садыг-экономиктиг, эртем-техниктиг база культурулуг харылзаалар талазы-биле Дугуржулгага ат салганнар.

—Кыдат-биле шаг-шаандан кожа-хелбээ чурттап чораан болгаш оларның ажыл-амыдыралын канчап сонургавас боор. «Мэнню» деп сүт бүдүрүп турар компанияның ажылы-биле таныштывыс. Кижиге адааргавас аргажок. Бир хүнде 50 тонна сүттен янзы-бүрү продукцияны бүдүргеш, садыг-саарылгаже чорудуп турар—деп,

Шолбан Валерьевич айткаш, —чамдык улус бисте буступ дүшкен фермаларны катап тургузуп алыыл деп санал кирип турар. Ам үе өскерилген, продукцияны алгаш, ону төнчү продукциязынга чедир болбаазырадыр бүдүрүлгелер биске херек. Амгы үени-биле, продукцияны эгезинден төнчүзүнге чедир болбаазырадыр бүдүрүлгелерни тургузар ужурулг бис, ол дээш ажылдаар апаар бис—деп, улаштыр чугаалады.

«ЛАРИСА ШОЙГУГА БҮЗҮРЭЭР МЕН»

Ш. Кара-оол декабрь 17-де «Чаңгыс демниг Россия» партиязының съездизинге киришкен.

—Бистиң Тываның соңгукчулары «Чаңгыс демниг Россия» дээш хөй санныг бадылаашкыны бергеш, Россияда 8 эң хөй үн берген регионнарның санынга киргени биске кончуг өөрүнчүг, ол дугайында Президент В. Путин-даа, В. Медведев-даа мээң чанымга кээп чугаалап турдулар. Путин-даа, Медведев-даа бистиң республикавыска кээп чорааннар, бистиң социал-экономиктиг айтырыглары-высты эки билер. Ынчангаш оларның партиязы дээш хөй бадылаашкыны бергенивис тыва чонга ат-алдар-дыр.

—Бодунарның Күрүне Думазының депутады мандадынарны бистиң чаңгыс чер-чурттуурус Лариса Шойгуга берген болгай Силер. Бо талазы-биле үнелелиңер кандыгыл?

—Бирээде, ийе, ол кандыг-даа политик эвес, ынчалза-даа анаа бөдүүн эмчиден Кадык камгалал яамызының сайыдының оралакчызынга четкен, күш-ажылчы бөдүүн кижиге, төрзэн республиказы дээш ооң сагыш аарып чоруурун билер мен. Ийиде, Тыва чериниң тыва кызы-дыр, ооң ада-өгбелерин, ачазы Күжүгет Серзеевичини эки билер мен, хүндүлээр мен, чүгле Шойгу деп фамилия безин бүгүдеге билдингир. Үште, бо Чаа чыл байырлалдарының соонда ол депутат кылдыр чедип кээп, республиканы кады кезиңер кылдыр дугурушкан бис. Бистиң республикага акша-хөрөңгиге кончуг херек, ынчангаш бюджет комитетинче кирип алырын сүмелзэн мен. Оон аңгыда, РФ-тиң кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыды Т. Голикова Сергей Шойгуга ажылдап турган болгай, ол база бир улуг үн бар деп бодап турар мен. Ынчангаш Лариса Күжүгетовнага бүзүрелим улуг.

Чазак Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оолдун парлалга конференцияларына олургаш, ооң келир үеже бүзүрелдин, бурунгаар көрүжүнүң дидимин бо удаада база эскердим.

Светлана МОНГУШ.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ
тырттырган чуруктары.

«АҮК-түн хөгжүлдеси» национал төлөвилел

Республиканың көдээ ажил-агый адырында бо хүннерде күрүнениң 30 унитарлыг бүдүрүлгези бар. Оларның бирээзинге Мөңгүн-Тайга кожуунда «Малчын» ажил-агыйны хамаарыштырар. Бо КУБ-түн онза талазы – уксаалыг тыва хой-биле ажилдап турар республикада үш генофонду ажил-агыйларының бирээзи болур. Оларның тыва хою республика хамаанчок, Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк регионнарының уксаалыг малдарының делгелгелериниң алдын медальдарын безин чоокку чылдарда чаалап ап турган. Үндезилетинип тургустунганындан бээр 70 чыл оюн бо чылын демдегеп эрттирген бо бүдүрүлгениң бөгүнгү амыдыралы-биле кысказы-биле таныжаалы.

рыглар дугайында база чугаалаштывыс. Чижээ, «Малчын» КУБ-та бо чылын 18,5 муң шээр мал бар болду. Оларның 11,2 муң төрүүр. Эрткен кыжын 10,2 муң төрүүр хойдан 9,4 муң хураганы (93 хуу) камгалап алганнар. Бир эвес ажил-агыйга хамаарыштыр алып болза, багай эвес көргүзүг-дүр деп дораан иштимде бодадым. Ынчангаш директордан ниити чедишкин дээш карак кызыл ажилдаан хойжуларны адаарын диледим. Чодураа Мөңгеевна мурнакчы малчыннарны саадавайндаа адап бадырыпты:

— Мурнакчы малчын Олег Чыдым-оол бо чылын 490 төрүүр хойдан 661 хураганы алган азы планныг сорулгаларын 135 хуу күүсеткен. Юрий Чамбал оон би-

Бүдүрүлгениң аныяк сарлыкчызы Артыш Чүлдүм-оол бызаа тудуп берип тур.

Мал-маган хүр-менди бе, «Малчын»?

Директор Ч.М. Ооржак-биле хойжулар.

«Малчын» КУБ-түн директору Чодураа Мөңгеевна Ооржакка ийи-ле хонук бурунгаар ужураштым. Хамык улус Чаа чылды манагынып, боттарын аргалыг-ла болза артык аар чүк – дарый шиитпирлээри негеттинип турар айтырыглар-биле «чүдүрбезин» кызыдып турда, ол Кызыл хоорайда чедип келген, ажил-агыйның айтырыгларын шиитпирлеп чоруп турар кижиде болду.

— Бистиң бүдүрүлгеден уксаалыг тыва хойлар садып алып сорулгалыг көдээ ажил-агыйның он ийи бүдүрүлгө кооперативтери болгаш арат ажил-агыйлар бар. Олар бо чылын «АҮК-түн хөгжүлдеси» национал төлөвилелдин шугуму-биле «Россельхозбанкдан» чээли акшалар алып дээш кызыдып турарлар. Бо айтырыгның канчаар шиитпирлеттинип турарын билип албышаан, ажил-агыйныкыстың өске айтырыгларын шиитпирлеп келдим – деп, Чодураа Мөңгеевна ужуражалгавыс эгезинде тайылбырлады.

Чугааны уламчылаары-биле: — Юбилейин демдеглээн улуста кандыг чидиг айтырыглар турар боор, тамчыктыг олур силер ийи-ле? – деп баштактандым.

Дартагы сарлыкчыны бөгүн кижизидер.

— Ажил-агый бисти кайыын анаа олуртур, хүн бүрүнүң шиитпирлээр өске айтырыглары хөйдүр ийин – деп, харыылады.

Ынчалза-даа чугаа аразында эрткен юбилейде «Малчын» КУБ-ка кончуг чугула белекти чогуна республиканың күүсекчи эрге-чагыргазы бергенин дөмей-ле билип алдым. Ол дээрге, шимчеп чоруур электростанция-дыр. Бо хүннерде безин чүгле дизельдиг электростанциязының берип турары электр чырыгы-биле чурттап турар мөңгүн-тайгажылар ооң үнезин эки билерлер. А тодаргай бо ажил-агыйга шимчеп чоруур улуг электростанциязы дээрге, үнелеп четпес белек-тир.

— Чазактын белекке бергени станция бо чайын Кара-Ховуда кудукка ажилдап чайлаан. Малчыннарга ол канчаар-даа аажок улуг өөрүшкү сөнүнэн эдилел болган. Ынчангаш ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.Кара-оолга, ооң оралакчызы И.Чучевке база ТР-ниң көдээ ажил-агый сайыды В.Енданга удуртуп турарым коллективим, малчыннарның мурнундан өөрүп четтиргеним илередип чоруур мен.

Ырак черден ажилдап келген удуртукчу-биле өске-даа айты-

чи-ле чыдып каан. Бедик көргүзүлгелерлиг малчыннарга оон ыңай Адыгжы Донгакты, Юлиан Донгакты болгаш Дарья Чүлдүм-оолду хамаарыштырар мен, олар кончуг кызымак, идегелдиг улус.

Мааа бистиң КУБ-та 547 сарлык мал база бар деп чүвени айтып каайн. Чижээ, мурнакчы аныяк сарлыкчыга Артыш Чүлдүм-оолду хамаарыштырар мен. Ол сарлык фермазы тургузуп алгаш, кожуунуң уругларының Ак-Хөлде лагерин эм шынарлыг сүт-биле хандырып чайлаан. Аныяк сарлыкчыны ажил-ишке иези Дарья Хунан-Караевна Чүлдүм-оолдун эки кижизиткени өскелерге

Сарлык фермазының саанчылары саалда цезинде.

үлөгөр.

Оон ыңай улуг сарлык кадрчызы Бөрзек-оол Дастаны онзалап демдеглекседим. Ол чылдың-на 100 хуу көргүзүлгелерни чедип ап турар болгаш, бүдүрүлгеге хөй бызааны хүлээдип турар – деп чугаалады.

«Малчын» КУБ-түн малының бажы өзүп турары эки-дир. Шынап-даа болза, республикада безин чүгле шээр малының баш саны барык 20 муң чедип турар ажил-агыйлар эвээш. Мында ажил-агыйның удуртулганының кызымак ажилының бары маргыш чок. Ынчалза-даа бо үеде шиитпирлээр ужурулуг айтырыг чок, амыр-тайбың амыдыралдыг күрүнениң-даа, муниципалитеттин-даа көдээ ажил-агый бүдүрүлгелери чок деп чүвени база билер мен. Ынчангаш:

— «АҮК-түн хөгжүлдеси» национал төлөвилелдин үш кол сорулгалының бирээзи – мал-маган бажын өстүрери болгай. Ооң иштинде национал төлөвилел малдың уксаажыдылганынче онза кичээнгейни салып турар. А силерниң удуртуп турарыңар күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгези ыңдыг генофонд хевриниң ажил-агыйы-дыр.

Чажырбайн чугаалап көрүңер, күрүнениң деткимчени эскер-дир силер бе? – деп, директордан айтырдым.

— Көдээ ажил-агыйны бут кырынга демниг ажил-биле тургузар. Яамыга азы кожуунуң көдээ ажил-агый эргелелинге чедер-четпестеривисти чугаалажып, оон түннел үндүрүп турар бис. Көдээ ажил-агый яамызының бистиң ажил-чорудулгавыска дузазын үнелес аргажок.

Мөңгүн-Тайга — мал ажил-агыйлыг кожуун-дур, ынчангаш аргалыг-ла болза, чагырыкчы биле бистиң ажил-агыйның аразында

чүве ыңдыг турган болза, эки-ле чүве-дир ийин. Чижээ, үстүнде даргаларымыс мал бажын өстүрерин негээр-дир, бис олурга каттыжар бис, ону күүседирин кызыдып-даа тур бис. Ынчалза-даа прокуратура чери биле күш-ажыл инспекциязы «Өрөөнерни малыңар садып тургаш, төлөөңер!» деп негээр-дир.

— Силерни үш таладан «адып» турар-дыр. Херээжен удуртукчу кижиниң мерген угааны чүңү сүмелеп турар-дыр?

— Бирээде, «Малчын» КУБ — уксаажыдылга ажил-агыйы-дыр. Ынчал кээрге, бис «АҮК-түн хөгжүлдеси» национал төлөвилелдин уксаажыдылга ажилын чер-черлерге күштелдирер сорулганын боттандырып, бүдүрүлгевистиң уксаалыг тыва хойларын 2 муң баш чедир өске ажил-агыйларга садып болур бис. Ийиде, өөрүнчүг чүве — бистиң «Малчын» бүдүрүлгө бо хонуктарда «Россельхозбанкдан» аккредитацияны алгаш, ында быжыгланган. Ол чүл дээрге, чуртта улуг бо банкыдан акша чээп алгаш, мал-маган садып алып дээр ажил-агыйларга ол саң-хөө чери бистиң ажил-агыйны мурнады боду сүмелээр апаар. Үште, Хакас Республиканың ажил-агыйлары бистиң «Малчын» бүдүрүлгеден тыва уксаалыг кара баштыг бир хойну 3 муң рубльге садып алып сорулгалыг. Оларга бир муң хөй хөрөк. Шаң ыңдыг сорулга-биле бистиң бүдүрүлгө-биле харылзаа тудуп эгелээн черлер Сибирь девискээринде көстүп келгилээн. Ынчангаш олардан анаа салдынар күзөл бисте чок.

Бо аргаларны бурган башкының дузазы-биле ажылдап, сорулгаларны чүгле чедип алыры артак.

— Уксаажыдылга ажил-агыйы эрге-байдалыңар ону чөптүг ажылгаар болза, «Малчынга» дузалап болур ышка-жыл?

— Мен бодаарымга, уксаажыдылга ажилы ниити республикага дузалап болур. Тыва хойну чүгле республикада эвес, сонгаар черлерде безин үнелеп турар. Бо малдың эртинези — бисте-дир. Чүгле уксаажыдылга ажилының республикада баксырааны улуг дүвүрелди болдуруп турары билдингир. «АҮК-түн хөгжүлдеси» национал төлөвилел бо айтырыгны анаа эвес бир кол угланывышкын кылдыр көрүп турар деп бодаар мен.

Юрий ДАРБАА.

Чуруктарны «Малчын» КУБ-түн архивинден алган.

Ал. Кыс МАСПЫК-ООЛДУН фотоэтойду.

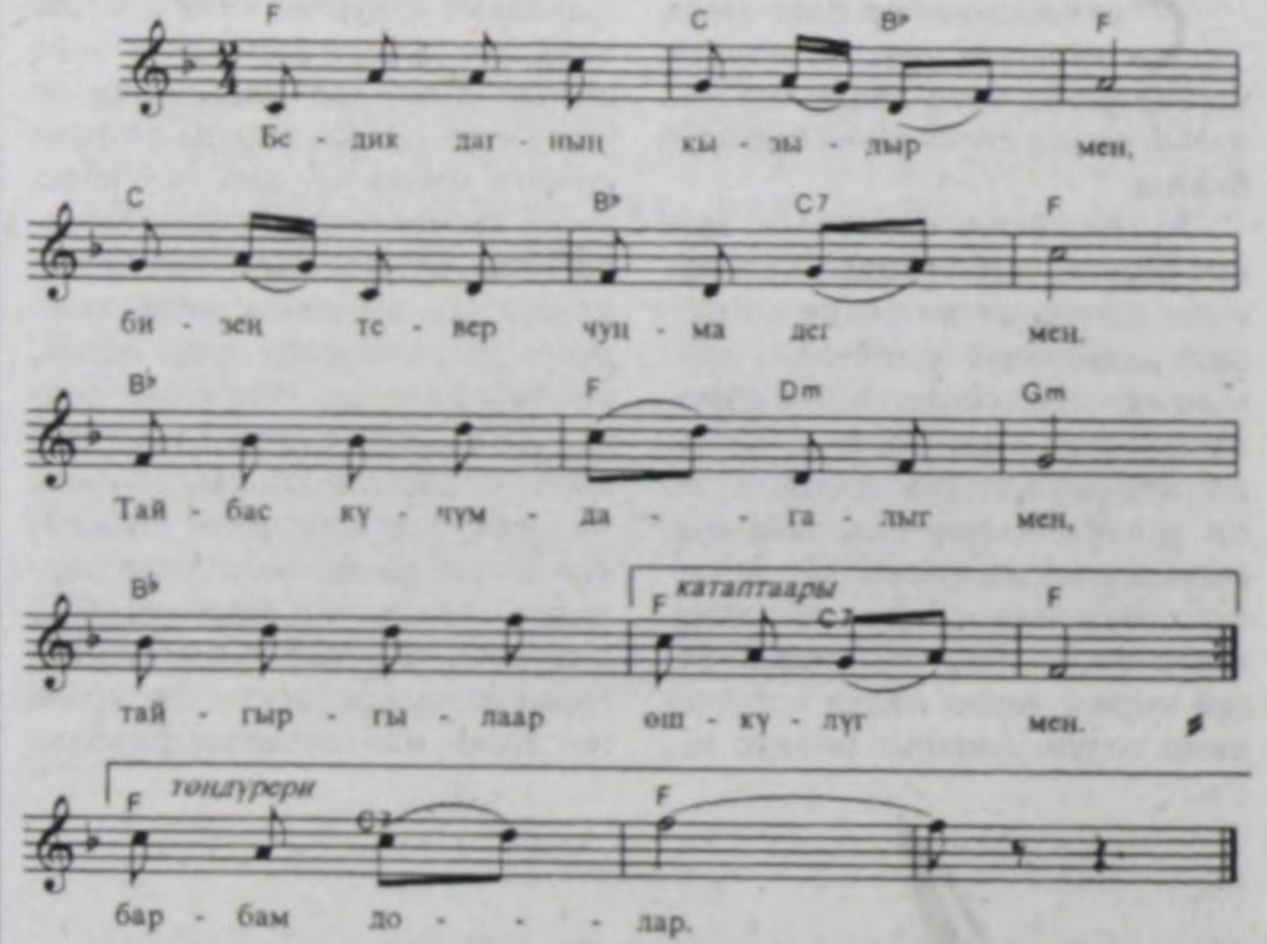

Кыш, чай дивейн, кызыл фонарь чырыды.
Хайгыылчы бооп, Кызылымга езулады.

ДАГАЛЫГ КЫС

Сөзү Кенин-Лопсан Монгуштуу
Аялгазы Борис Чамбытты

Өй - тавылда

Бс - дик даг - ның кы - ы - дыр мен,
би - эң тс - мер чуң - ма дег мен,
Тай - бас кү - чүм - да - га - лыг мен,
тай - гыр - ғы - лаар өш - кү - лүг мен.
бар - бам до - - - лар.

Бедик дагның кызы-дыр мен,
Бизең тевер чуңма дег мен,
Тайбас күчүм - дагалыг мен,
Тайгыргылаар өшкүлүг мен.

Чалымнарлыг мээстерге
Чагган харның кара шорзу.

Дүне шуурган бүдүү келгеш,
Дүвүлендир үрүп кааптар.
Харап чыдар адан ышкаш,
Хая-даштыг черимейге
Агызыг чыт хөрээм доллар,
Анайларым барбам доллар.

КЫЗЫЛ-ДААМНЫ

Улуг, Биче Ооругларның
Ужу кирген ховуларда
Тараан тараа чалгып чыдар
Таан чараш Кызыл-Даамны.

Эңчек ышкаш ногаан шыктыг,
Эгээртинмес чүзүн малдыг,

Уран-шевер уктуг-дөстүг
Угуулза дег Кызыл-Даамны.

Арат чонун арыглап бээр
Авыралдыг дуган-хүрээлиг.
Тудуг сууру хөгжүп өскөн,
Турум чуртум Кызыл-Даамны.

ХЕМЧИК ХЕМИМ

Талыгырда тайгалардан
Дамырактар сыстып баткаш,
Енисейже шымнып кирген
Эргим, ынак Хемчик хемим.
Алаагында малы долган,
Эзрем суунда балык чөмнөзүн,
Чыжыргана, чодурааның

Чыды-ла кээр Хемчик хемим,
Шурап баткан эзрем суглуг,
Суук узун хадыңнарлыг.
Шеңче чечээн каастанган
Черим-чуртум Хемчик хемим.
Доржу САЛЧАК.
Бай-Тайга. Тээли суур.

Культура темазына ийи чагаа

ЧАА НОМ

Республикада билдингир чогаалчы, альпинист Маадыр-оол Ховалыгның «Даглар шүлүглели» деп номун сонуургап номчудум. Бо номнуң үндүрүп кылган шынары-даа, чурук каасталгазы, бижиттинген утка-барымдаазы-даа эки деп таарзынган, өскелерни, эң ылаңгыя аныяктар, өөреникчи оолдарны ону ыяап-ла номчузун дээш бо материалды бижип олур мен. Дылы билдингир, долгандыр бойдус чурумалды, кайгамчык оран-таңдыны чуруп бижээни онзагай. Кижин сорулгазын чедип алыр дээш кандыг бергелерни көрбөзүл, каяа, кымнарга душпазыл, черле ынчаш дыка хөй чүүлдү өөредип кээр кижизидикчи ном-дур. Хөй чылдар дургузунда көрүп, чүктөп келген дуржулгазын кижин бүрүзү-ле хөйгө ынчаар чедингир дамчыдары болдунмас. Ол бодунуң эш-өөрүңгө, коллегаларыңга база салдарлыг удуртукчу деп элээн каш чылдар бурунгаар Тываның Чогаалчылар эвилелин даргалал

турда, М.Хадаханз демдеглээн. Ынчангаш М.Б.Ховалыгга чаа-чаа чедиинкинерни, каң дег кадыкшылды күзөдөм.

ЭКИ ТАЛАЖЕ ӨСКЕРИЛГЕЛЕР

Тываның хөгжүм-шин театрына Сергей Ондарның чырык адынга тураскааткан концерт көрүп чорааш, театрың эжиниң аксында тайылбыр адреске карактарың доктаады. Кирер эжик аксында касса кылып кааныңга дыка таарзындым, оон мурнунда вахта чанында кассага баргаш, билет садып алгаш, озалдава дээш, маны даштан кылган тепкишке барып ушлас дээш, ужу-тура халыыр чүве болгай. Черле эки талаже өскерилгелер хөй-дүр. Театрың чаа удуртукчузу Начын Кара-оолович Шалыктың ат-сывын шагда-ла, кожуунга чурттап чорааш-ла, театрың чарлалдарыңдан бо-ла көөр мен. Ынча үр ажылдап келген чериниң чедер-четпезин эки билер болгаш аксак буттардан эмнеп эгелээн чадава. Аныяк удуртукчуга ак оруктуг, чогаадыкчы чедиинкинерлиг болурун йөрээп олур мен.

НИНА СЕРЕНОТ.

○ Бодамдар бизин

Идеяларны чүгле идеялар-биле басып болур.

Оноре де Бальзак.
Кижин боду боду бооп артары—чедиинкини чедип алырының кара чаңгыс аргазы.

Стендаль.
Чедир кылдынмаан чүүл бүрүзүнде ат, фамилия бар.

Серго Орджоникидзе.
Кижилерни бодунуң соондан алгаш чоруур деп бодаар болза, оларның соо-биле чоруур.

Лао-цзы.

Алёнка

• Чечен чугаа

(Төнчүзү. Эгези 9-куарында).

зым-даа арын-шырайлар шокараңайнып эртип-ле турлар. Үе элээн ийи-үш манчы дайнам чед берген.
— Авай, авай! Мерген-дир силер харын. А мен Алена... Аленка ышкажым чүл — дээш, каткыжи бичин уруглар дег аксын дуй туттунуп чоруй, каттыра каапты.
Өршээзин, ол шимчээшкындаа, каткы-даа, карактарда ойнап турган хоюг-хоюг ак-көк отчугаштар-даа мээң угаан-медерелимин кижин болганга ажыдып бербес ырак булуңундан мээң чапанчыг, чараш бичин эжим — Аленанан овор-хевирин бөөлөп самнадып

үндүрүп келди ийин!

Элдеп чүве, Кызылда кафе олуттуг стол чүгле Аленканы боор эвес. «Бурган-на өршээзин, хуу салымның көзүлбес холу мени Аленкага чедип эккелгени ол-дур!» деп, кайгал-ла ханмаан мен.

Аленка бешки класска өөренип турда, ада-иези өскээр көже берген улус болгай. Оон бээр үжен чыл чоокшулай берген.

— Мени канчап танып кагдың? — деп, ам-даа бүзүрөвээн чүве дег айтырдым. Алена каттырбышаан:

— А бо чүл? — дээш, хаваамче айты-дыр. Мээң холум ала-чайгаар-ла хаваамда барды: ында

борбак кара мен, оон адаанда бажы тудушпаан «о» деп үжүк ышкаш сорбу бар чүве. Шагда Аленка-биле конькилеп тургаш, дошка үскенимин, «карак-кулаа көзүлбес кулугурлар» дээш аваларымы бисти кончуп турганын-даа сактып келдим. Далаш чоруум-даа уттундурган.

Ада-иевис, бичин үевис, ажил-амыдырал, ам кагдыган, далай дүвүнде барган суурувус... дээш, черле хөөрөшпээн-не чүвевис чок. Аравыста ам чок эш-өөрүвүс сактып, кезек ыт чок баар-даа бис, чапанчыг аажы-чаңныг эштеривис чугаалашкаш, каттыржыр-даа бис. Кайымыс-даа эрткен-барган чаш назынның хуннээрэктеэн көк дөңүнче хеп-хенертен үне чүгүржүп келген дег, сагыш-сеткилдин чырыктылыг, тааланчыг салгыныг алзыпкан олуруп тур бис. Ол өгүлүг-баштыг, ажы-төлдүг, аас-кежиктиг чурттап, ажилдап чоруур башкы болду.

Аленка шагыңче көре каапкаш: — Ой уруум, сөөлүгү кичээли-вис. Каш минута арткан-дыр дээш, далаш-биле бодунуң адресин

бижээш, меңээ тудусту. — Келир силер, өөң иштин, ажы-төлүң эдертип кээр сен. Улузум-биле таныштырып каар мен. Авам кыраан, ынчалза-даа ада-иеңни ам-даа айтырып олар-дыр ийин — деп Алена, ам Алена Ивановна, далаш-биле тывалап чугаалай каапты.

— А бо канчап ындыг кончуг тывалаар апарганың ол? — деп, баштайында мени кайгаткан чүүлүмү сонуургап айтырдым.

Алена, уруунче көргөш, каттырды:

— Ой, уткан-дыр мен. Моон ачазы тыва. Тыва кижиниң кадайы канчап тывалава боор? Уругларымыс улуу тыва дылга пат, а бо уруум суг тыва. Тывалап байырлажып көрөм, уруум — дээрге, уруу бижиргеп туруп-туруп: — Байырлыг, акый — дидир. Ол байырлажыгда, ол үнде мээң шагда танырым бичин Аленканың үнү мөңгүн коңгулуур дег кыңгырт кынды.

Насы-хары элээн барган-даа болза, Аленаның чугаа-сооду, аажы-чаңы хамаанчок, оон кылажыңдан безин мээң чапанчыг, чараш бичин эжим — Ален-

каның овор-хевирин танып артым. Ой-ла-сарыг, кара-сарыг Ийи-ле аъттыг болурумгай. Орус оглу, тыва оглу Ийи-ле эштиг болурумгай...

Кырган-ачам ийи-чаңгыс апканда ынчаар ырлаар кижин. Шынап-ла, ол орус-даа, хакас-даа өөрлүг чораан кижин.

Кижиге кижин езулуг эш болурда, оон назы-хары, омак-сөөгү, эр-кызы-даа барымдаа болбас чүве чораан. Мээң амыдырал-чуртталгам узун оруунга чаяан болуп таваарышкан эр-кыс, улуг-биче эш-өөрүм — мээң чылыг одагларым, чырык сылдыстарым болуп кезээ мөңгөде артып калганнар. Оларның аразында мээң чапанчыг, чараш бичин сылдызым — Аленка ол.

Бир одагдан бир одагга чедир кижин доңуп четтикпес, а бир сылдыстың чырыгы өскезинге улажып чорда, берге-даа оруктуң уг-шин кижин каян-даа часпас боор чораан.

Ам-даа аас-кежиктиг бол, Аленка!

Октябрь ТУҢ-ООЛ,
эмчи.

Шагаан-Арыг.

